

COORDONATE ALE VIEȚII LUI ȘTEFAN MOLDOVAN DIN PERSPECTIVA CORPUSULUI DE SCRISORI CU GEORGE BARIȚIU

Ștefan Moldovan (1813-1900), cărturar și preot cu preocupări istorice referitoare la secolul al XIX-lea, nu este îndeajuns cunoscut. Adept al activismului politic și cultural, el s-a implicat, atât prin faptele, cât și prin scrierile sale, în momentele esențiale ale perioadei (revoluția de la 1848, „lupta” dusă de români după instaurarea dualismului, diverse chestiuni ecleziastice). Având largi cunoștințe culturale, a intrat în contact cu diverși lideri politici și culturali români, în special cu George Barițiu, dar și cu Timotei Cipariu sau episcopul greco-catolic Alexandru Sterca Șuluțiu, cărora le-a expus propriul punct de vedere în diverse probleme sau le-a oferit informații importante, legate de unele evenimente (prin corespondența purtată și prin scrierile sale).

Moldovan s-a născut la 6 august 1813 în Ciugudul de Câmpie, iar primele clase și gimnaziul le-a efectuat la Cluj. A urmat apoi filozofia și teologia la seminarul din Blaj, având colegi de an sau mai mari pe Iacob și Andrei Mureșanu sau chiar pe George Barițiu, corespondentul lui de mai târziu; dintre profesori pot fi amintiți Simion Bărnuțiu și Timotei Cipariu¹.

Corespondența cu George Barițiu a început în 1846, moment în care Ștefan Moldovan era paroh greco-catolic în Ghirișul Arieșului (azi Câmpia Turzii) și administrator protopopesc al Beiușului. George Barițiu l-a ales pe Ștefan Moldovan să corespondeze, deoarece avea nevoie de un colaborator în zona Câmpiei Transilvaniei pentru a-și îndeplini demersurile politico-culturale². Moldovan a ținut seama de rugămintea lui Barițiu și s-a implicat în această activitate, atât în plan istorico-geografic (prin lucrările sale), cât și în plan politic (ce-i drept, mai puțin)³. Cu toate că aportul documentar, cât și moral de altfel, pe care îl oferă parohul Moldovan lui Barițiu este enorm, acesta evită să fie un nume cunoscut, preferând o atitudine modestă (cu siguranță și datorită profesiei sale), el dorind ca numele său „să treacă prin lumea aceasta ca apa lină care nu vatămă țărmiu nici strică moșiile marginale”⁴, lucru care de altfel s-a și întâmplat.

Prima scrisoare este datată „Aranyos Gyeres 5/17 iuliu 1846” și ne introduce direct în tema preocupărilor lui Ștefan Moldovan⁵: se apropie de contele maghiar din zonă, Kemény József (1795-1855), istoric maghiar, posesorul mai multor volume de documente cu privire la istoria Transilvaniei, documente care, printre altele, dovedesc originea română a mai multor voievozi și vicevoievozi în secolele XII-XVI și vorbesc de formațiuni statale românești. Cunoscător al limbii maghiare, intră în grațiile contelui, care îi dă împrumut volume, iar acesta copiază din *Diplomatiarii Transilvan* tot ce se referă la români, trimițându-le mai târziu spre tipărire lui Barițiu. Scrisorile de început (primele trei) cuprind deci „aventura kemenyană” a lui Moldovan (iulie 1846-aprilie 1847), întrezărindu-se calitatea acestuia de copist în interesul țării („să avem «Codicem Diplomatorium Valahia e Transilvania» așa desăvârșit ca a m[ării] sale”). Ștefan Moldovan îl laudă în mod continuu pe contele Kemény, pe care, entuziasmat de „dăruirea” acestuia dar și de naivitate, îl numește „părintele neamului” și conte de origine română („Keminius fillius Nyicolae de Kalota”). Însă va avea de suferit (dar, totodată se trezește la realitate) când, în timpul revoluției, „părintele neamului” va folosi documentele la defăimarea românilor (nu înainte, totuși, ca parohul din Ghiriș să spicuiască din „acest izvor [...] fără de sfârșit”, aproape tot ceea ce era în

¹ Date despre viața și activitatea lui Ștefan Moldovan la Adrian Andrei Rusu, *Ștefan Moldovan – istoricul*, în *Cultură și societate în epoca modernă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p. 243-253; Lucian Giura, Mihai Racovițan, *Fruntașul revoluționar de la 1848 Ștefan Moldovan*, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 409-420; Adrian Andrei Rusu, *Un manuscris inedit al lui Ștefan Moldovan privitor la Țara Hațegului la mijlocul secolului al XIX-lea (II)*, în *Sargetia*, XXI-XXIV, 1988-1991, p. 278-281.

² *George Bariț și contemporanii săi*. Ediție coordonată de Ștefan Pascu, vol. VI, Editura Minerva, București, 1983, p. 257-258, scrisorile I-II; Lucian Giura, Mihai Racovițan, *op. cit.*, p. 412-413.

³ Pentru activitatea lui politică vezi *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C*, vol III-IV. Sub redacția lui Ștefan Pascu, Editura Academiei, București, 1982-1988.

⁴ *George Bariț și contemporanii săi*, VI, scrisoarea XXVII.

⁵ *Ibidem*, scrisorile I-II, inclusiv notele scrisorilor.

legătură cu „valahii”). Văzând, în cele din urmă, că „groful s-au cam grăbit”, Ștefan Moldovan răbufnește într-un exces de furie, amestecată cu naivitate, dar și cu regret: „Oare când smântâna s-a amesteca cu laptele?!” , făcând aluzie la nobilii unguri (de origine română), care ar trebui să fie „returnați” patriei⁶.

Evenimentele de la 1848 nu l-au găsit în Ghiriș, ci pe alte meleaguri, ca paroh și protopop greco-catolic la Mediaș (martie 1847-1852) (cu mici întreruperi, cauzate de refugiul în Principatele Române)⁷. Participă la Adunarea Națională de la Blaj (3/15 mai 1848), cu toată interdicția autorităților⁸, unde este ales membru al delegației Adunării Naționale la Dieta din Cluj, mai târziu fiind ales membru al Comitetului Național de la Sibiu. Stabilite la Mediaș, redactează memoriul de înființare al gărzilor naționale românești de aici, după care, la 3 noiembrie, este numit la Garda Națională de la Sibiu, viceprefect al Mediașului și Sighișoarei, ca și a peste 32 de sate. Însă apogeul activității sale de revoluționar este numirea în funcția de comisar revoluționar (împreună cu Stephan Ludwig Roth, din partea sașilor) al Cetății de Baltă, postură din care se petrece fuga în Principate⁹.

Pe perioada revoluției, cu toată implicarea în mersul evenimentelor, nu-și întrerupe șirul corespondenței cu Barițiu, din acest an datând patru scrisori. În prima scrisoare¹⁰ oferă un rezumat, o scurtă istorisire a ridicării bisericii românești unite din Cetatea Mediașului, construcție îngreuiată de opoziția sașilor. Totodată, face o tragică constatare a situației școlare din zonă (trei școli, abia întreținute, la 8.500 de „suflete”), acest lucru privitor la culturalizarea românilor, făcându-l să exclame cu o ușoară tentă ironică: „Și iată, așa stă aici «Kirche und Schule»!”. De acum datează și primele articole ale parohului, unul din acestea, vizând agitațiile sașilor din Mediaș, fiind publicat în *Organul național*.

Cea mai importantă scrisoare a anului este aceea din 16/28 octombrie¹¹, în care ne sunt prezentate, gradual, urmările violente ale Adunării secuilor de la Lutița. Informațiile cuprinse sunt prețioase, pentru că sunt prezentate pe zile și pe momente („marți de către seara”, „joi dimineața” etc.).

Până în anul 1861 se întrerupe corespondența între cei doi (cu excepția unei singure epistole, din 1850), în acest timp petrecându-se mutații esențiale pentru viața și personalitatea lui Moldovan. Din 1852 până în 1857 este vicar al Hațegului, din care postură luptă pentru înființarea de școli românești în acest ținut: adresează memorii, precum cel din august 1852, guvernatorului Transilvaniei, Carol de Schwarzenberg, rezultatul fiind obținerea unor mici concesii¹². În intervalul cuprins între anii 1857-1860 este canonic-lector la Episcopia unită din Lugoj, iar din februarie 1860 până la moarte, survenită în 1900, îl vedem ca prepozit capitular, tot în Lugoj¹³.

Anul 1861 poate fi considerat an de cumpănă în evoluția personalității lui Moldovan. Dacă în scrisorile anterioare acestei date stilul era unul pompos, entuziast și „la subiect”, implicat direct în acțiunile pe care le descrie, stil uneori chiar sacadat, alarmant (scrisorile III-VI, de pildă), cu timpul, după 1861, asupra stilului se impune amprenta clericală. Stilul, pe lângă unul „sfătos”, devine cenzurat într-o oarecare măsură, cu fraze lungi bazate pe descrieri și amintiri (scrisorile din decada 1870-1880), observându-se parcă și o oarecare detașare a prepozitului din Lugoj față de

⁶ Despre „aventura kemenyană”, *ibidem*, scrisorile I-III, XXIV-XXIX, inclusiv notele scrisorilor.

⁷ Lucian Giura, Mihai Racovițan, *op. cit.*, p. 414. La 12 martie 1849 era refugiat la Turnu-Roșu, ca apoi, în august 1849, să fie reîntors la Mediaș.

⁸ *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C*, vol. III, doc. 307.

⁹ Despre activitatea lui revoluționară, vezi *ibidem. C*, vol. IV, doc. 4; Lucian Giura, Mihai Racovițan, *op. cit.*, p. 413-414.

¹⁰ *George Bariț și contemporanii săi*, VI, scrisoarea IV.

¹¹ *Ibidem*, scrisoarea VI.

¹² Gheorghe Naghi, *Memoriile lui Ștefan Moldovan din 1852 și 1854 cu privire la școlile românești din Hațeg*, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 421-430.

¹³ Lucian Giura, Mihai Racovițan, *op. cit.*, p. 415.

evenimente, cu toate că nu era străin de acestea (era abonat la „foile” lui Barițiu). Însă se observă de acum un fel familiar, prietenesc, reflectând legătura ce s-a încheiat între cei doi cărturari.

Reluând șirul scrisorilor îi scrie în 1861¹⁴, într-un stil devenit de acum specific, că actualele tactici politice nu dau roadele scontate, îndemnând la o oarecare implicare politică a reprezentanților țării „ca să fim noi înșine faurii norocului nostru, ca să clădim noi fundamentul viitorului, și să nu mai așteptăm ca cerșetorii și neputincioșii, tot de la streini”, comparându-l, tot în acest context pe Barițiu, cu un Moise al poporului român.

Moldovan observă cu bucurie influența majoră pe care o are Barițiu asupra tinerilor intelectuali români, care încep și ei să se „dezmorțească”: „[...] bărbați însuflețiți și binecrescuți ai națiunii noastre, care de înțeleapta inspirațiunea d-tale electrizați, ca lumină din lumină aprinși dau lumină și viață altora”¹⁵.

La fel ca și în anii trecuți, când i-a trimis spre tipărire *Anotațiuni despre Țara Hațegului*, încearcă să scoată la lumină, în 1842, *Descrierea Lugoșului* (fără a reuși), un studiu istorico-geografic și economic despre Lugoș¹⁶, iar un an mai târziu, *Istoria civilă și bisericească a românilor*, nici în acest caz nu a fost posibilă tipărirea (lucrarea fiind considerată azi pierdută).

Întrunirea Dietei românești de la Sibiu sau împlinirea unui sfert de veac de la apariția primelor reviste românești ardelenne (inițial), sub îngrijirea și redacția lui Barițiu (reviste apărute în 1838), sunt prilejuri pentru Ștefan Moldovan de a-i aduce neconținute și meritate laude (ca și calificative de genul „stâlpul națiunii române”). Laudele nu au nici un motiv „laic” sau ascuns, ele vin din convingerea prepozitului că George Barițiu poate schimba soarta românilor ardeleni, din acest motiv și laudele pot conține până la încheierea corespondenței¹⁷.

Într-una din scrisori¹⁸ face referire la decizia împăratului Francisc Iosif I, din 24 decembrie 1864, prin care ia ființă Mitropolia Ortodoxă din Transilvania, în frunte cu Andrei Șaguna. Astfel, îi transmite lui Barițiu date despre manifestările „antiunite” prilejuite de acest fapt, precum și dorința localnicilor de a crea o episcopie „neunită” la Lugoș. Însă Ștefan Moldovan, cu statutul său de cleric greco-catolic, consideră că românii, pentru a da consistență demersurilor întreprinse, trebuie să lupte de pe poziția și sub denumirea de „uniți”¹⁹.

Abundă în scrisori și evenimentele familiare din viața privată a prepozitului din Lugoș: se plânge de intrigile de care are parte la „Curtea” episcopală, din cauza trecutului său de vicar în Hațeg, în care a trimis memorii sau a compus opere cu caracter istoric. În alte scrisori se observă creșterea în intensitate a conflictului, ajungându-se chiar și la procese. În această perioadă îl vedem presat de boală și cufundat în datorii²⁰, scuzându-se într-un fel, în fața lui Barițiu că nu a mai apărut cu noi articole sau scrieri.

Înainte de înfăptuirii dualismului, Moldovan este conștient că „din afară [...] se îngreunează nori politici pentru vifor înfricoșet”, dar are toate speranțele în acțiunea lui Barițiu²¹: prin acțiunea memoriului din 1866 este de părere că „sămânța este semănată la timpul său în anima împăratului pentru a produce fructe”.

Ștefan Moldovan constată cu mulțumire într-o scrisoare din 1868²², că documentele extrase de la contele Kemény încep să fie tipărite; ele apar în revista *Transilvania*, sub numele de *Clio*. Drept urmare a publicării, (re)face unele precizări cu privire la adunarea materialelor, documentele aflându-se în timpul evenimentelor din 1848 la un pas de distrugere („poartă pe sine

¹⁴ *George Bariț și contemporanii săi*, VI, scrisoarea IX.

¹⁵ *Ibidem*, scrisorile IX-XI.

¹⁶ *Ibidem*, nota 1 din scrisoarea XII.

¹⁷ *Ibidem*, scrisorile XIV-XVI și următoarele.

¹⁸ *Ibidem*, scrisoarea XVIII, inclusiv notele scrisorii.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, VI, scrisorile XIX-XXIII. Autorul este cuprins de necazuri mai ales în anii 1866-1867 când rămâne falit și este nevoit să se împrumute (după căsătoria celor două fiice); tot în această perioadă, suferă de „tulburarea veninului”.

²¹ *Ibidem*, scrisorile XXI-XXIII.

²² *Ibidem*, scrisoarea XXIV și următoarele, inclusiv notele scrisorilor; vezi mai înainte și scrisorile I-III.

și acum urmele, cum au fost călcate în picioare și întinate”), toate aceste fapte nealterând însă obiectivitatea extraselor („fără nici una eroare”).

Lăsând la o parte evenimentele politice, Ștefan Moldovan discută și despre chestiuni ecleziastice: îl frământă alegerea mitropolitului greco-catolic, pledând în acest scop pentru îndepărtarea politicului din cadrul confesiunii (împinsă mereu spre „catolicizare”). În această ordine de idei, participă la „sinodul principale”, despre care îi scrie lui Barițiu în amănunt²³.

Din scrisorile lui către Barițiu aflăm că a fost „diriginte și profesor la Institutul teologic domestic” (iunie 1873-iulie 1874) și că a fost preocupat cu „compunerea” a patru studii teologice. Își arată deosebitul interes pentru valorificarea protocoalelor lui Inochentie Micu Klein²⁴, încercare deosebit de curajoasă, pe care nu o va putea îndeplini.

Preocupările lui Barițiu pentru revoluția de 1848 revin și după 1875, în acest scop punându-l în „temă” și pe Moldovan. Prin intermediul unor informații primite de la cuscrul său, preot în Cluj, și de la clericul (naționalist) Fekete Negruțiu îl informează pe Barițiu despre atrocitățile comise la Cluj, în toamna anului 1848. Scrisorile următoare²⁵ prezintă cu amănunte bogate în special executările revoluționarilor Baternai (Bătrâneanul), Vasile Simoniș și Vasile Turcu. Transcrie o scrisoare a lui Fekete Negruțiu (pe atunci preot și martor direct al evenimentelor), scrisoare relevantă privind crimele comise: „[...] i-am pregătit creștinește în zioa de spânzurarea lor, fiind toți români” sau „[...] la Cluj au spânzurat mai mulți [...], în Felekvar [...] au împușcat foarte mulți [...]”²⁶.

Tot acum, aflat în febra rememorărilor, îi trimite spre tipărire lucrarea cu caracter memorialistic²⁷, de mare importanță, *Extras din Zioarul vieții mele din 15 martie 1848 până în 18 ianuarie 1849*, operă ce atestă implicarea sa în momentul revoluției.

Epistolele cuprinse în perioada 1876-1892 se detașează de evenimentele politice sau ecleziastice ale vremii, acestea fiind scrisori de îmbărbătare către „stâlpul de foc” al neamului românesc, scrisori de mulțumire pentru expedierea unor lucrări ale lui Barițiu (*Dicționar maghiar-românesc*, *Catehism calvinesc* sau monumentală operă, *Părți alese din istoria Transilvaniei*); ele mai sunt și scrisori izvorâte din nevoia de comunicare cu un vechi prieten. Cu toate acestea, își permite unele comentarii cu tentă politică, mai ales pe marginea cărților primite de la Barițiu²⁸.

Corespondența se încheie în 1892²⁹, dar scrisorile purtate pe parcursul unei jumătăți de secol ne lasă o imagine asupra clericului și omului de cultură Ștefan Moldovan, o viață cu preocupări multiple (politice, naționale și ecleziastice), în care vorbele se împletesc cu faptele și în care ideologia a jucat un rol major. Oricum sunt privite lucrurile, pe lângă partea lor personală și familiară, scrisorile conțin o serie de date și informații istorice. Eforturile istoriografice pe care le întreprinde sunt atât spre folosul propriu și pentru orientarea românilor, eforturi prin care încearcă să evite comentariile politice, dorind doar reliefaarea unor realități trecute sau existente (de exemplu, „descrieri” despre parohiile din Hațeg, „istorii” ale bisericilor cu date privind numărul populației românești etc.). Cugetările sale cu privire la diverse momente esențiale ale istoriei sunt de asemenea incitante, folosind stilul lui aparte, preoțesc, dar nu de puține ori ironic, înțepător. Scrisorile reflectă personalitatea lui Moldovan, personalitate vie, ambițioasă, care s-a implicat activ în societatea timpului său.

DANIEL-SIMION BACIU

Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

²³ Pentru alegerea mitropolitului și pentru sinod, vezi *ibidem*, scrisorile XXVII-XXXIV.

²⁴ Este vorba de anul 1874. *Ibidem*, scrisoarea XXXV.

²⁵ *Ibidem*, scrisorile XXXVI-XLI.

²⁶ *Ibidem*, scrisoarea XL.

²⁷ *Ibidem*, scrisorile XXXVIII, XLI, inclusiv notele.

²⁸ *Ibidem*, scrisorile XLII-LIV.

²⁹ Lugoj, 10 mai 1892.

**COORDONNÉES DE LA VIE DE ȘTEFAN MOLDOVAN
À LA LUMIÈRE DU CORPUS DE LETTRES ÉCHANGÉES AVEC GEORGE BARIȚIU**

RESUMÉ

La vie de Ștefan Moldovan a été celle d'un prêtre préoccupé par l'histoire de son époque avec des implications réelles, par ses écrits, ainsi que par la participation aux événements de 1848-1849. La présente étude fait ressortir des aspects de sa vie à la lumière de la correspondance avec George Barițiu, les lettres soulignant la préoccupation de l'érudite pour la recherche historique et son désir de venir en contact avec la réalité transylvaine.